

ПРОТОКОЛ №10
від 16 квітня 2024 року
розширеного засідання кафедри історії України
на якому проведено публічну презентацію та обговорення
наукових результатів дисертації
Безпалька Богдана Богдановича
«Радянська пропаганда у школах середньої загальної
освіти Київської області (1932–1941 рр.)»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 Історія та археологія

ГОЛОВУЮЧИЙ: професор кафедри історії України, доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни) (**гарант освітньої програми «Історія та археологія», (спеціальність 032 Історія та археологія)) В.М. Андреев.**

СЕКРЕТАР: доцент кафедри історії України факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук (07.00.01 – історія України) **Р.Р. Куцик**

ПРИСУТНІ: 6 членів кафедри історії України; 3 члени кафедри всесвітньої історії; 2 члени кафедри історичної та громадянської освіти; здобувач.

Андреев В.М. – **головуючий**, професор кафедри історії України, доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни) (гарант освітньої програми «Історія та археологія», (спеціальність 032 Історія та археологія)); Куцик Р.Р.– **секретар**, доцент кафедри історії України факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук (07.00.01 – історія України); Бонь О. І. – доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук, доцент (спеціальність 07.00.01 – історія України) (**експерт**); Срібняк І.В. – завідувач кафедри всесвітньої історії, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор (07.00.02 – всесвітня історія) (**експерт**); Левітас Ф.Л. – професор кафедри історичної та громадянської освіти, доктор історичних наук, професор (07.00.05 – етнологія) (**експерт**); Тарасенко О.О. –

доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук, доцент (07.00.01 – історія України); Гедьо А.В. – завідувач кафедри історії України, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор (07.00.01 – історія України); Щербак В.О. – професор кафедри історії України, доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.01 – історія України); Драч О.О. – професор кафедри всесвітньої історії, доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія); Андрєєва С.С. – доцент кафедри всесвітньої історії, кандидат історичних наук, доцент (спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія); Салата О.О. – завідувач кафедри історичної та громадянської освіти, доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.01 – історія України) (**науковий керівник**);

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Публічна презентація наукових результатів дисертації Безпалька Богдана Богдановича на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки та її обговорення для надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

СЛУХАЛИ:

Андрєєв В.М., головуючого на засіданні – професора кафедри історії України, доктора історичних наук, професора, який повідомив, що на порядку денному розширеного засідання кафедри історії України публічна презентація наукових результатів дисертації *Безпалька Богдана Богдановича* на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки та її обговорення для надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Тема дисертації «Радянська пропаганда у школах середньої загальної та професійної освіти Київської області (1932–1939 рр.)» була затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №11 від 17 грудня 2020 р.). 28 вересня 2023 р. (протокол №8) її було уточнено у наступному формулюванні: «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)».

Дисертація виконувалась на кафедрі історії України в межах науково-дослідної проблеми Факультету суспільно-гуманітарних наук Університету Грінченка «Соціокультурні аспекти урбанізаційних процесів на теренах України» (Реєстраційний номер: 0122U202037) (12.22-12.27 роки).

Науковий керівник здобувача – Салата Оксана Олексіївна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Основні здобутки та ключові положення дисертації відображено у 4 наукових публікаціях, із них 3 – одноосібні, 1 – у співавторстві: 3 статті (1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 публікація, у якій додатково висвітлено результати дисертації.

За результатами автоматизованої перевірки дисертації та наукових публікацій, в яких висвітлено наукові результати дисертації, на наявність текстових збігів за допомогою спеціалізованого програмного засобу, що використовується в Університеті «Unichesk», встановлено відсоток текстових збігів – 5, 32% (довідка з Бібліотеки Університету Грінченка від 16.04.2024 року та автоматизований звіт про перевірку, згенерований спеціалізованим програмним засобом, через який здійснювалася перевірка – «Unichesk»).

Коротка біографічна довідка про здобувача:

Безпалько Богдан Богданович

Народився 4 серпня 1995 року у с. Староміщина, Підволочиського р-ну, Тернопільської обл.

У 2002 році пішов у перший клас Староміщинської Загальноосвітньої школи I-II ступенів. Після закінчення 9-го класу поступив у Підволочиський коледжі за спеціальністю – оператор комп'ютерного набору. Завершив його у 2014 році, отримавши диплом з відзнакою. Протягом 2014–2018 рр. навчався на історичному факультеті Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Завершив з відзнакою. У 2018 р. поступив на магістратуру (денна форма) Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського університету імені Бориса Грінченка, який завершив з відзнакою в 2020 р.

З вересня 2020 р. і до вересня 2024р. навчаюсь в аспірантурі Університету Грінченка на освітньо-науковій програмі «Історія та археологія» (спеціальність 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки).

З 2018 по 2019 рр. – працівник бібліотеки в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Робота здійснювалась в аспекті пошуку та розробки грантів для структури, прийому та видачі книг.

З лютого 2020 р. донині працює вчителем історії у школі I-III ступенів №1 Шевченківського району м. Києва.

Сімейний стан – неодружений. Дітей не має.

Мати, Безпалько Ганна Ярославівна, 1964 року народження, директор будинку культури с. Староміщина, Підволочиського району, Тернопільської області.

СЛУХАЛИ: Здобувача *Безпалька Богдана Богдановича* з презентацією наукових результатів дисертації «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

Добрий день, шановні експерти та шановні присутні.

Дозвольте ознайомити вас з результатами проведеного дослідження на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)». Основним завданням радянської влади в перші два десятиліття її існування було зміцнення власних позицій на місцях та виховання нового радянського покоління. У цьому процесі вагома роль відводилася системі освіти. Вона виявилась одним із ключових елементів досягнення мети. Більшовики розуміли, що без виховання «свідомого» покоління, яке стане носієм необхідного їм світогляду, побудувати комуністичну державу буде неможливо. Тому, усі рівні освіти наповнювались ідеологічно-пропагандистським змістом. Особливо це стосувалося загальної середньої освіти, адже, період шкільного життя завжди був одним із найважливіших етапів формування основних світоглядних принципів людини. Саме від позиції вчителів та ідеологічного компоненту навчально-виховного процесу залежало чи зможе влада виховати «нове покоління», що стане фундаментом для існування Радянського Союзу.

За допомогою шкільної освіти влада прагнула нав'язати учням лояльність до СРСР як «справжньої» батьківщини. Вона бажала виховати в школярів почуття радянського патріотизму, що, зі свого боку, забезпечило б формування цілого покоління громадян, здатних, без жодних вагань, віддати власне життя заради «своєї вітчизни». При цьому, формування уявлень про їхню державу та світ, мало відбуватися у системі таких категорій як «свій/чужий». Тому, конструювання образу «ворога» було важливим

завданням. Реалізація вищезазначених ідеологічно-пропагандистських цілей була б не можливою без застосування широкого спектру методів та засобів. Такий широкий спектр питань й зумовлює необхідність їх детального вивчення.

Варто зауважити, що незважаючи на значну зацікавленість науковців питанням радянської пропаганди, обрана тема дослідження залишається маловивченою. Більшість дослідників розглядає саму систему освіти, її організаційну структуру, навчальний процес та окремі ідеологічні аспекти. Проте, комплексної праці, яка б детально окреслювала методи та засоби радянської пропаганди у школах 1930-х рр., немає на сьогодні, що й зумовлює наукову новизну роботи.

Об'єктом дослідження є радянська пропаганда в УСРР/УРСР у 1932–1941 рр.

Предметом дослідження є методи та засоби комуністичної пропаганди радянської влади в закладах загальної середньої освіти у 1932–1941 рр.

Метою дослідження є визначити основні засади та напрямки пропагандистської політики радянської влади у закладах загальної середньої освіти за матеріалами Київської області у 1932–1941 рр.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- визначити основні органи влади відповідальні за реалізацію пропагандистської політики у шкільній освіті;
- висвітлити нормативно-правову базу пропагандистської політики у школах;
- розкрити роль вчителя у системі радянської пропаганди;
- визначити основні форми позакласної та позашкільної діяльності як інструментів здійснення пропаганди;
- проаналізувати змістове наповнення підручників та журналів як основних друкованих засобів радянської пропаганди у системі шкільної освіти;
- виокремити провідні тематичні напрямки радянської пропаганди у шкільній освіті.

Хронологічні межі дослідження визначені його тематичною спрямованістю та завданнями й охоплюють період 1932–1941 р. Нижня межа зумовлена ідеологічними змінами в культурно-освітній сфері, що супроводжувалися початком офіційного згортання політики «українізації», про що свідчать відповідна постанова ЦК ВКП(б) та РНК від 1932 р., посиленням партійного ідеологічного контролю за системою шкільної освіти, одним із наслідків чого стало усунення з посади М. Скрипника та значне обмеження самостійності НКО УСРР. Верхня межа дослідження визначена

початком німецько-радянської війни у 1941 р., яка призвела до окупації УРСР та тимчасової ліквідації на її території радянської освітньої системи.

Територіальні межі дослідження визначаються територією Київської області, яка виступає прикладом здійснення радянської шкільної пропаганди у контексті всієї УСРР/УРСР.

Методологія дослідження включає широкий спектр різноманітних принципів та методів дослідження. Серед принципів слід відзначити такі: об'єктивності, науковості, історизму, системності та комплексності. Специфіка роботи зумовлена використанням спеціальних історичних методів, таких як: проблемно-хронологічний, проблемно-історичний та методу критичного аналізу джерел. Важливо відзначити й загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Висновки. Отже, відповідно до поставлених завдань ми зробили наступні висновки:

1. У сучасній історіографії окремі аспекти радянської пропаганди в закладах шкільного навчання УРСР ставали предметом досліджень закордонних та українських дослідників. Наявні на сьогодні наукові праці висвітлюють такі питання, як використання мови як засобу інформаційного впливу, діяльність піонерських загонів, ставлення до національного питання з боку радянської влади, проведення антирелігійної політики. У зазначеному контексті ґрунтовними є напрацювання іноземних фахівців, які ще в ХХ ст., не будучи обмежені цензурою, зверталися до цієї проблематики. Вітчизняні дослідники активізували свої зусилля в напрямку дослідження радянської пропаганди, починаючи з моменту відновлення Україною незалежності. Маючи більший доступ до джерел, аніж їхні закордонні колеги, вони досліджували теми, які стосувались окремих виявів ідеологічної політики Радянського Союзу. Проте, наявні роботи комплексно не розкривають механізми, методи та засоби радянської пропаганди, особливо в закладах загальної середньої освіти Київської області.

Джерельна база дослідження є достатньо репрезентативною, що дозволило комплексно та повноцінно розкрити проблему. У зазначеному аспекті важливе значення мали архівні матеріали Київської області. Зокрема, було опрацьовано 34 справи Центрального державного архіву вищих органів влади і 12 справ Державного архіву Київської області. Важливу групу джерел склали законодавчі акти та актові матеріали, які на сьогодні є одними із найбільш поширених.

2. З'ясовано, що протягом 1920-х рр., НКО переживав період становлення його підрозділів, він намагався вести політику, яка була спрямована на формування самостійної системи навчання. Проте, у

наступному десятилітті, політична ситуація змінилась. Розпочався новий етап формування радянського суспільства, який передбачав уніфікацію та контроль з боку комуністичної партії різних сфер життєдіяльності людського буття, зокрема, й аспекту навчання. Це не могло не вплинути на Народний комісаріат освіти, який у 1930 р. був остаточно реорганізований. Його структура складалася з 11 секторів, серед яких за радянську пропаганду безпосередньо відповідали: навчально-методичний сектор, соціального виховання та сектор масової комуністичної освіти. Незважаючи на те, що Народний комісаріат освіти прагнув провадити власну освітню політику, протягом 1930-х рр. він не міг виходити за межі, які окреслювала комуністична партія. Його перебудова ознаменувала початок нового етапу розвитку освітньої сфери. Також варто відзначити і той факт, що питання пропаганди радянської ідеології інституційно оформлювалась на кожному рівні освітньої системи, починаючи від НКО і закінчуючи звичайними районами та містечками. Так, у 1931 р. був заснований Київський міський відділ народної освіти. У сферу його відповідальності потрапляла вся освітня система міста. Серед підрозділів, які відповідали за реалізацію радянської пропаганди можна виділити сектор соціалістичного виховання, масової комуністичної освіти та літературного контролю. Як бачимо, структура управління освітою на місцях була подібною до республіканської.

3. Основу нормативно-правової бази інформаційно-пропагандистської політики у школах складала постанови, розпорядження, інструкції та декларації Народного комісаріату освіти. Частина нормативних документів формувалась також за ініціативи політичних органів Радянського Союзу, які безпосередньо впливали на роботу НКО. У контексті радянської пропаганди прийняті постанови та розпорядження були покликані забезпечити в школі процес виховання учнів в дусі «соціалістичного будівництва».

У 1930-х рр. законодавча база інформаційно-пропагандистської політики радянської влади у школах зазнала значного розширення, що було зумовлено зміною ідеологічного курсу СРСР, згортанням «українізації», посиленням диктатури комуністичної партії та зміцненням культу особи Й. Сталіна. На цьому етапі можна виділити кілька основних груп нормативно-правових документів, що мали забезпечити поширення пропаганди у школах. До першої групи ми відносимо ті документи, метою яких було формування в учнів почуття радянської ідентичності. До наступної входять постанови та розпорядження щодо проведення антирелігійної пропаганди. Третя група характеризується документами, які посилювали мілітаризм в закладах навчання. У четверту входили всі нормативно-правові акти, що формували зміст освіти та підручниковий матеріал. До п'ятої групи ми відносимо

постанови про організацію позакласної та позашкільної діяльності. Шосту групу формують документи, які видавалися владою для зросійщення українських школярів шляхом впровадження у навчальний процес російської мови. Варто також зауважити і той факт, що розпорядження, які регулювали сферу шкільної освіти, зокрема і Київської області, видавалися в основному всесоюзними партійними органами. Після чого, тотожні рішення видавала комуністична партія Радянської України та місцеві органи влади, які не могли відходити від курсу партії. Таким чином, розпорядження, видані ВКП(б), реалізовувались на всіх освітніх рівнях УСРР/УРСР.

4. Важливу роль у реалізації радянської ідеологічно-пропагандистської політики у школах Київської області відігравав педагогічний колектив, а саме вчителі та класні керівники, які виступали ключовим елементом здійснення ідеологічного впливу. Вони були зобов'язані організовувати виховні години, збори батьків, вечори художньої самодіяльності, екскурсії, тематичні уроки, під час яких насаджувалися ідеї атеїзму та радянського патріотизму. Педагоги київських шкіл брали активну участь в діяльності гуртків, зокрема проводячи там антирелігійну політику, яка була невід'ємним компонентом радянської пропаганди. Оскільки вчитель був прикладом для своїх учнів, радянська влада стежила за його діяльністю завдяки спеціальним бригадам, які здійснювали перевірки шкіл. Ті, хто отримував позитивну оцінку власної роботи, могли розраховувати на подальший кар'єрний ріст. Проте для цього необхідно було проводити ще й активну політично-виховну роботу серед громадськості та бути активним членом комуністичної партії. Завдяки таким інструментам впливу як вчительські з'їзди, семінари, курси підвищення кваліфікації влада мала змогу впливати на педагогів, формуючи у їхній свідомості радянську парадигму. Комуністична влада розуміла, що вчителі є безпосередньо дотичними до процесу формування світогляду молодого покоління. Тому їм приділялася велика увага. З одного боку створювався образ педагога як успішної та шанованої людини, а з іншого, від учителів вимагали абсолютної лояльності стосовно радянської ідеології.

5. Важливим інструментом реалізації радянської пропаганди у школах Київської області була позакласна та позашкільна робота. Перша включала в себе діяльність різноманітних гуртків, які часто використовувалися з метою «правильного» виховання учнів та поширення радянської ідеології. Серед них, найпопулярнішими були: електротехнічний, авіамоделювання, «кроликівництва», художньої самодіяльності. Під час зазначеної позакласної діяльності учням розповідали, що їхні знання та вміння повинні служити на благо радянського суспільства та держави. Ключову роль в позакласній гуртковій діяльності займала антирелігійна риторика. Для утвердження

атеїстичних поглядів серед учнів до гурткової роботи активно залучався «Союз вояцьких безбожників». Для військово-патріотичного виховання школярів радянська влада використовувала стрілецькі гуртки. Не менш важливою складовою позакласної роботи була організація святкування ювілеїв відомих радянських діячів (або тих, кого штучно відносили до зазначеної категорії). Виводячи на перший план представників російської культури, радянська влада намагалася зробити їх «своїми» для українських школярів, стираючи тим самим ментальні й національні відмінності. Крім відзначення ювілеїв, радянська влада впроваджувала у школах нові свята, які мали стати альтернативою релігійним. Серед них, основним стало «свято новорічної ялинки», яке офіційно було запроваджене в 1938 р. Особливою формою позакласної діяльності у школах була організація «кутка безвірника», оформлення та догляд за яким покладалися на учнів, але під суворим керівництвом адміністрації та вчителів.

Серед різноманітних форм позашкільної діяльності особливе місце займало залучення учнів до «засівних кампаній», які проводилися в колгоспах Київської області. Влада перетворила весняні польові роботи на одне із найбільших свят для «радянської людини». Воно супроводжувалось соціалістичним змаганням, відвідуванням місцевих клубів та палаців культури. Наступними формами позашкільної діяльності було проведення тематичних екскурсій, а також відвідування учнями та вчителями театрів. Як правило, вони організовувалися під час канікул, щоб ідеологічний вплив на школярів був систематичним. Посилювали зазначену роботу виховні лекції та бесіди педагогів із батьками.

6. Окрім механізмів здійснення радянської пропаганди важливими були й засоби, основу яких становили шкільні підручники. Їхній зміст, крім навчального матеріалу, містив пропагандистський компонент. У цьому контексті важливим завданням було конструювання образу «ворога». Відповідно до змісту підручників можна виділити дві основні групи «ворогів». Першу групу склали «класові вороги»: капіталісти, поміщики, буржуазія, «попи» та «куркулі». Другу – політичні: «петлюрівці» та «фашисти». Формування образу «ворога» у шкільних підручниках відбувалось за допомогою такого методу пропаганди як «демонізація». У навчальних матеріалах застосовувались яскраві описи «звірств» священнослужителів, українських національних сил або інших категорій супроти мирного населення. Чільне місце в матеріалах підручників відводилося антирелігійній пропаганді, де церква піддавалася систематичній критиці та звинувачувалася в експлуатації населення. Іншою стороною радянської пропаганди у зазначених засобах було формування необхідної для влади візії регіональної

історії, яка все більше переходила на східні простори російських земель. Саме їх радянська влада прагнула зробити центром державотворчих процесів і, таким чином, легітимізувати месіанську роль росіян в СРСР.

7. Важливу роль у здійсненні радянської пропаганди відіграла періодична література. Вона слугувала зручним засобом інформаційного впливу, адже, на відміну від підручників, там було вміщено яскравий ілюстративний матеріал. Також варто зауважити, що вона видавалася кожного місяця, відображаючи зміни у пропагандистській риториці, яку диктувала комуністична влада. Серед зазначених засобів радянської пропаганди найвпливовішими були: методичний журнал для вчителів – «Радянська освіта», художній для учнів – «Піонерія» і для гурткової роботи – «Знання та праця». Лейтмотивом зазначених видань був процес конструювання лояльності учнів до Радянського Союзу як своєї «справжньої» батьківщини. Задля консолідації суспільства активно формувався образ «ворога», на боротьбу з яким закликали усіх громадян СРСР. Щоб підсилити почуття «радянського патріотизму» у журналах подавалася інформація про «щасливе» життя «країни Рад», дякувати за яке необхідно було перш за все генеральному секретарю Й. Сталіну та комуністичній партії.

8. Виокремлено 5 основних напрямків радянської пропаганди в шкільних закладах освіти Київської області:

1) формування образу Радянського Союзу як «власної батьківщини». На початку 1930-х рр. у підручниках та журналах образ батьківщини здебільшого обмежувався територією Української Радянської Республіки. У другій половині зазначеного десятиліття під словом батьківщина переважно розуміли територію СРСР.

2) антирелігійна пропаганда. Найбільшого розмаху вона отримала в період 1932–1937 рр., який в народі отримав назву «безбожна п'ятирічка». З одного боку, її суть полягала у дискредитації релігії та висміюванні самих релігійних почуттів. З іншого, релігійні діячі характеризувались радянською пропагандою як «вороги». У шкільних підручниках здебільшого академічно обґрунтовувалась ідея хибності вчень церкви. Натомість, журнали використовували для глузування над релігійними почуттями. Простір антирелігійної пропаганди довершували «кутки безбожника». Наявність шкільних екскурсій, вистав, вечорів з відповідним ідеологічним спрямуванням свідчить про важливість зазначеного напрямку для радянської влади. В кінці 1930-х та на початку 1940-х антирелігійна пропаганда відійшла на другий план, поступившись процесу мілітаризації шкільного життя.

3) конструювання образу «ворога». На початку 1930-х рр. головними ворогами у шкільній пропаганді проголошувалися капіталісти, поміщики,

буржуазія, «попи», «куркулі» та «націоналісти-петлюрівці». У другій половині 1930-х до зазначеного списку додаються «фашисти». Здебільшого, зазначеним терміном окреслювалися всі «ворожі» країни для СРСР. Проте, до 1939 р. найчастіше його використовували на позначення Німеччини та Польщі, а після прийняття «Пакту Молотова-Ріббентропа» акцент змістився в бік другої.

4) формування образу «щасливого життя» та почуття вдячності комуністичній владі. Суть цього напрямку зводилася до використання в шкільних журналах яскравих зображень щасливих дітей, які завжди були усміхнені. Часто такі малюнки розміщували саме на титульних сторінках журналів. Активно використовувались вірші, у яких школярі дякували партії та генеральному секретарю Й. Сталіну за «безпорадне, щасливе» дитинство. Загалом зазначений напрямок формувався протягом 1930-х рр. Проте, у другій половині десятиліття він набув особливо великого розмаху. А в часи «Великого терору» акценти змістилися в сторону особи Й. Сталіна, якого вважали «опікуном» щасливого життя школярів, а партія відійшла на другий план.

5) пропагування ідей мілітаризму під час навчання. З 1935 р. посилюється мілітаризація шкільного життя. Зазначений процес активно розвивався в шкільній системі завдяки підтримці радянської влади включно до 1941 р. Важливими інструментами для пропаганди мілітарних ідей виступали позакласна та позашкільна робота. Школи масово забезпечувалися протигазами та гвинтівками, для учнів проводилися спеціальні гуртки зі стрільб, де їх навчали користуватися зброєю, польовими засобами зв'язку, картами тощо. Метою таких патріотичних заходів було формування покоління громадян, здатних в будь-який момент взяти до рук зброю і стати на захист власної «радянської батьківщини».

ОБГОВОРЕННЯ:

Після презентації наукових результатів дисертації Б. Б. Безпалько дав відповіді на поставлені запитання:

Головуючий Андрєєв В.М. – професор кафедри історії України, доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни) (**гарант освітньої програми «Історія та археологія», (спеціальність 032 Історія та археологія)**): Шановні учасники прошу задавати питання до дисертанта (запитання по темі дисертації ставили: Драч О.О., Бонь О.І, Срібняк І.В., Андрєєва С.С., Тарасенко О.О., Андрєєв В.М., Гедьо А.В., Куцик Р.Р. Левітас Ф.Л., Щербак В.О.

Драч О.О. – професорка кафедри всесвітньої історії, доктор історичних наук, професорка: *Запитання 1.* Шановний пане Богдане, скажіть будь ласка, чи вивчали ви вікові параметри вчительського складу?

Запитання 2. Рдянська модель шкільництва була розроблена як самобутнє вище, чи вона базувалась на імперській моделі?

Безпалько ББ.: щиро дякую за запитання. Власне, у своєму дослідженні ми не акцентували увагу на вікових категоріях вчительського складу, тому, що вже є роботи які зазначали даний аспект. Ми вказали їх у дисертації. Проте, необхідно зауважити, що загалом у 1930-х рр. прийшло «нове покоління» педагогів, які через тиск з боку влади змушені були пристосовуватись до тодішніх реалій та не виявляли відкритої опозиційності до комуністичної партії. Частина з них дійсно лояльно сприймала радянські ідеї, адже протягом попереднього десятиліття їх виховували у зазначеному дусі, що мало продовження і в 1930-х рр.

Щодо другого запитання, то слід відзначити, що радянська система навчання не була чимось новим, вона базувалась на імперській моделі. Адже, більшовики не могли просто зліквідувати стару освітню систему не будуючи паралельно нову. Тому, зазначений процес відбувався поетапно.

Бонь О.І. – доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук, доцент: *Запитання 1.* Шановний пане Богдане, скажіть будь ласка, чому в своєму дисертаційному дослідженні ви не розділяєте окремо школи Києва та Київської області?

Безпалько ББ.: щиро дякую за запитання. Коли ми аналізували матеріали то вказували багато прикладів по школах Києва та Київської області. Проте, в нас не було наміру окремо їх розділяти у роботі, тому, що було багато співпраці між областю та Києвом. Наприклад школи у місті підписували угоди про співпрацю з колгоспами які знаходились у районах і на рівні з сільськими дітьми брали участь у засівних кампаніях з усім відповідним пропагандистським супроводом. Але, коли ми писали приклади шкіл то завжди зазначали де вона знаходиться у Києві, чи області, відзначаючи певні особливості між ними.

Срібняк І.В. – завідувач кафедри всесвітньої історії, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор: *Запитання 1.* Шановний пане Богдане, у вашій роботі йдеться про «ворогів», зокрема, політичних. Мене зацікавив концепт «фашисти». До яких країн він застосовувався?

Безпалько ББ.: щиро дякую за запитання. Дійсно у радянській пропаганді доволі часто для позначення «ворогів» використовували дефініцію

«фашисти». Що цікаво, до 1939 р. фашистами називали найчастіше Німеччину, Польщу та Італію. Це був загальний збірний образ зовнішнього ворога. Здебільшого, зазначеним терміном окреслювалися всі «ворожі» країни для СРСР. Проте, до 1939 р. найчастіше його використовували на позначення Німеччини та Польщі, а після прийняття «Пакту Молотова-Ріббентропа» акцент змістився в сторону другої. У підручниках та особливо в журналах, Польщу називали фашистською країною, яка «знущається» над народом заходу України, і як наслідок, лунали заклики до необхідності «звільнення» цих територій.

Андрєєва С.С. – доцент кафедри всесвітньої історії, кандидат історичних наук, доцент: *Запитання 1.* Шановний пане Богдане, скажіть будь ласка, у вас на сторінці 43, при описі шкільної структури йде посилання на постанову 1934 р., яка в свою чергу розкриває три рівні шкільного навчання. Далі, ви зазначаєте, що під середньою загальною освітою маєте на увазі саме 5-10 класи. Уточніть будь ласка, це власне ваше визначення чи, у самому документі структура середньої загальної освіти також окреслюється 5-10 класами? *Запитання 2.* Пане Богдане, у вашій роботі ви посилаєтесь на документ про хлібозаготівельну кампанію 1932 р., вказуючи його вплив на пропагандистську політику радянської влади. Скажіть будь ласка, чому ви окреслюєте нижню хронологічну межу саме 1932 роком, можливо вартує її перенести на 1933? *Запитання 3.* Скажіть будь ласка, чи розглядаєте ви радянську пропаганду у школах для національних меншин, чи обмежуєтесь стандартними навчальними закладами де переважно навчалися українські діти?

Безпалько Б.Б.: Щиро дякую за запитання. Щодо шкільної системи, то з 1931 р. до 1934 р. під «загальною освітою» малася на увазі семирічна школа, яка охоплювала початкову (1–4 класи) та середню (1–7 класи). Після прийняття у 1934 р. постанови РНК Союзу РСР і ЦК ВКП(б) «Про структуру початкової і середньої школи СРСР» загальна освіта визначалася такими складовими: початкова школа (1–4 класи), неповна середня (1–7 класи) і середня школа (1–10 класи). З огляду на вищесказане, у нашому дослідженні основну увагу зосереджено на віковій категорії учнів, які навчалися у 5–10 класах. Тобто, якщо брати визначення середня загальна школа, то це маєтись на увазі навчальний заклад де є 1-10 клас. Але, розглядаючи вікову категорію учнів, які входять до середньої загальної школи, це будуть діти, що навчатимуться в 5–10 класах.

Щодо другого запитання, то слід окреслити, що хронологічні межі дослідження визначені його тематичною спрямованістю та завданнями й охоплюють період 1932–1941 р. Нижня межа зумовлена оформленням

сталінського тоталітарного режиму, початком процесу згортання «українізації» й посиленням політики централізації, наслідком якої стало значне обмеження самостійності НКО та втручання партійних структур у систему шкільної освіти з метою її ідеологічного контролю. Окреслена постанова про хлібозаготівельну кампанію, не стосувалась лише її. В останніх підпунктах було вказано на «негативні наслідки» щодо здійснення національної політики. І як наслідок, це був початок процесу згортання політики «українізації» на території УСРР, що вплинув на радянську пропаганду в середній загальній освіті.

Щодо третього питання, у роботі розглядалися виключно стандартні школи, де переважна більшість учнів це українські діти. Ми не розглядали заклади середньої загальної освіти для національних меншин. Так само, не бралися до уваги спеціалізовані школи у яких перебували учні з особливими освітніми потребами. Адже, ці категорії навчальних закладів вирізнялися навчальними матеріалами та потребують окремого дослідження.

Тарасенко О.О. – *доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук, доцент.* *Запитання 1.* Пане Богдане, скажіть будь ласка за яким принципом ви підійшли до дослідження історіографії роботи?

Безпалько ББ.: Ми класифікували історіографію дослідження за проблемно-хронологічним принципом, виділивши наступні категорії наукових доробків: праці які розкривали освітній процес в УСРР/УРСР протягом 1930-х рр.; роботи, що стосуються радянської пропаганди у школах середньої загальної освіти; дослідження, які безпосередньо розкривають питання здійснення радянської пропаганди в середній загальній школі Київської області у 1932–1941 рр.

Андрєєв В.М. – *головуючий на засіданні, професор кафедри історії України, доктор історичних наук, професор (гарант освітньої програми «Історія та археологія»):* *Запитання 1.* Щодо вчителів, які запроваджували радянську пропаганду. Чи були якісь казуси протистояння їй з боку педагогів, чи відображено це в дисертації?

Безпалько ББ.: Так, такі приклади були. Один із яскравих прикладів, який ми власне використали у нашій роботі, це особистість Лавра Нечепуренка. Він будучи вчителем школи в селі Єрчики (Попільнянський район Київська обл.), а згодом завучем Боярської залізничної школи №18 викладав такі предмети як історія, географія, математика. Важливим для нашої роботи є те, що Л. Нечипоренко протягом своєї діяльності не був членом комуністичної партії. Окрім цього вчитель негативно ставився до комуністичних ідей, а безпосередні дії більшовиків оцінював як злочинні. Саме так він оцінював період Голодомору та репресій у 1930-х рр. Зазначена

позиція зумовила вороже ставлення радянської влади до Л. Нечипоренка, якого було ув'язнено та піддано тортурам.

Гедьо А.В. – *завідувач кафедри історії України, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор:* *Запитання 1.* Шановний Богдан Богданович, у вас третій розділ називається «Механізми реалізації пропаганди у школах», а підрозділи: «Вчитель у системі пропаганди» та «Позакласна та позашкільна робота». А де механізми, чи це його складові? *Запитання 2.* Як ви розумієте термін «механізми пропаганди», можливо краще використати термін «інструменти».

Безпалько ББ.: Дякую, за запитання. Так, ми у вступі окреслили значення терміну «механізми пропаганди», включаючи туди роль вчителя та позашкільну і позакласну роботу. Але, ваша думка є дуже корисною для нас, ми додатково обговоримо використання терміну «інструменти радянської пропаганди».

Куцик Р. Р. – *доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук:* *Запитання 1.* Бгане Богдане, скажіть будь ласка, у вас наведені такі форми радянської пропаганди як позашкільна та позакласна діяльність. Яка з них, на вашу думку, мала найбільший вплив на формування свідомості в учнів та чому? *Запитання 2.* У вас є розділ четвертий, він називається «Засоби радянської пропаганди у школі». Можливо буде краще використати трішки змінене формулювання, а саме «Друковані засоби радянської пропаганди у школі»?

Безпалько Б Б.: На мою думку найбільш значущий вплив, з точки зору радянської пропаганди мала позакласна діяльність. Адже, вона охоплювала різноманітні сфери шкільного життя дітей. Особливо вагому роль у цьому відіграли гуртки, які були в основі позакласної діяльності. Завдяки ним, учні сприймали радянську пропаганду під час спортивних змагань, театральних вечорів, наукових дослідів.

Щодо другого запитання, щиро дякую за нього. Так це хороша думка, ми з науковим керівником її додатково обговоримо.

Левітас Ф.Л. – *професор кафедри історичної та громадянської освіти, доктор історичних наук, професор:* *Запитання 1.* Пане Богдане, географічні межі своєї роботи ви обмежуєте Київською областю, але впродовж 1930-х рр. вона зазнавала змін. То які саме території ви маєте на увазі під визначенням Київська область?

Безпалько ББ.: Відповідаючи на ваше запитання я хочу зауважити, що територіальні межі дослідження визначаються територією Київської області, яка виступає прикладом здійснення радянської шкільної пропаганди у

контексті всієї УСРР/УРСР. Також, варто відзначити і той факт, що протягом 1932-1941 рр. її адміністративні межі зазнавали змін. Так, Київська область була утворена в лютому 1932 р. У той час її площа частково охоплювала території сучасних Вінницької, Житомирської, Полтавської, Чернігівської, Харківської та Черкаської областей. Також, вона отримала прикордонний статус, адже, північно-західна частина області межувала з Польською державою. У жовтні, того ж року, зі складу Київської області було вилучено 29 районів та передано до Чернігівської. Після адміністративних реформ 1937 р. та 1939 р. територія Київської області була значно скорочена, що привело до втрати нею прикордонного статусу. Загалом після 1939 р. кордони Київської області були наближені до сучасних її меж, включаючи територію сьогоденної Київської та Черкаської областей. У зазначеному контексті, важливою подією стало перенесення столиці та центральних органів влади з Харкова до Києва, що відбулося у 1934 р. Це зумовило набуття Київською областю столичного статусу та зростання її ролі у суспільно-політичному житті країни.

Щербак В.О. – професор кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор: *Запитання 1.* Шановний пане Богдане, скажіть будь ласка, восьме завдання, яке ви озвучили: «Виокремити основні напрямки радянської пропаганди», воно було вами уточнено, чи такий напрям дослідження розкрився вперше, завдяки вашому дисертаційному дослідженні?

Запитання 2. Скажіть будь ласка на скільки широко в сучасній історіографії розкрито питання радянської пропаганди саме у школах Київської області?

Безпалько ББ.: До нас науковці у своїх дослідженнях концентрувались на проблематиці ролі шкільних вчителів, переслідування їх з боку комуністичної влади, розкривалася тематика формування радянської шкільної системи. Проте, комплексне виокремлення напрямків радянської пропаганди у шкільних закладах навчання Київської області є новим у сучасній історіографії.

Щодо наступного вашого питання, слід зазначити, що Київська область як предмет дослідження в аспекті здійснення радянської пропаганди у шкільних закладах навчання виступала дуже рідко. Наприклад, у статтях М. Бривка розкривається питання інформаційної пропагандистської політики Радянського Союзу стосовно вчителів Київщини. Проте, загалом можна констатувати той факт, що українські та закордонні дослідники якщо й

торкалися аспекту радянської пропаганди, то здійснювали це узагальнено, не концентруючись на Київській області як такій.

ВИСТУПИЛИ:

Науковий керівник – доктор історичних наук, професорка, завідувач кафедри історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка О.О. Салата; експерти: доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук, доцент О.І. Бонь; завідувач кафедри всесвітньої історії, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор І.В. Срібняк; професор кафедри історичної та громадянської освіти, доктор історичних наук, професор Ф.Л. Левітас.

Науковий керівник Безпалька Богдана Богдановича Оксана Олексіївна Салата, доктор історичних наук, професор, зазначила, що здобувач Безпалько Богдан Богданович у 2020 році вступив на освітньо-наукову програму доктора філософії у Київський університет імені Бориса Грінченка за спеціальністю 032 Історія та археологія. Під час навчання брав активну участь у науковому та студентському житті університету.

У 2024 році успішно закінчує ОНП доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка.

Безпалько Богдан Богданович є викладачем кафедри історії України. Індивідуальний план наукової роботи здобувача за темою дисертації затверджено на засіданні Вченої ради факультету суспільно-гуманітарних наук (протокол № 11 від 17 грудня 2020 р.).

Наукові дослідження здобувач Безпалько Богдан Богданович виконував відповідно до індивідуального плану наукової роботи із значенням змісту проведених досліджень, їх обсягу та дотриманням термінів виконання; регулярно звітував на засіданнях кафедри про хід виконання індивідуального плану наукової роботи, дотримуючись змісту запланованого дослідження, його об'єму та термінів виконання.

Під час виконання дисертаційної роботи здобувач зарекомендував себе наполегливим та відповідальним науковцем. Спільно з науковим керівником здобувач визначив основні напрями наукового дослідження, сформулював мету і завдання, проаналізував отриманий в архівах та бібліотеках матеріал. Самостійно створив базу даних, здійснив системний аналіз та наукову інтерпретацію результатів дисертаційної роботи, оприлюднив отримані наукові результати на конференціях різних рівнів.

За час роботи над дисертацією проявив себе як здібний та перспективний науковець – основні положення роботи дисертант виклав у 4 наукових публікаціях, із них 3 – одноосібні, 1 – у співавторстві: 3 статті (1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 публікація, у якій додатково висвітлено результати дисертації. 4 наукових публікаціях, із них 3 – одноосібні, 1 – у співавторстві: 3 статті (1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 публікація, у якій додатково висвітлено результати дисертації.

Здобувач Безпалько Богдан Богдановича написав дисертацію на досить складну і недостатньо вивчену історичну проблему. Робота привертає увагу тим, що вона є однією з вдалих наукових намагань на нинішньому етапі критично проаналізувати мету, хід і наслідки радянської пропаганди у школах середньої загальної освіти Київської області у 1932–1941 рр., розкрити роль вчителя у системі радянської пропаганди.

Автор роботи на основі залучення широкого кола маловідомих архівних джерел та опублікованих збірників документів і матеріалів, наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів здійснив об'єктивний комплексний аналіз ідеологічно-пропагандистського компонента у підручниках гуманітарного блоку та шкільних журналах методичного та художнього характеру.

Відзначаю, що здобувач дуже ретельно поставився до підготовки і написання дисертації. Він опрацював матеріали архівів та бібліотек Києва, зокрема: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Київської області, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського та Педагогічного музею України Національної академії педагогічних наук України.

Успішному вирішенню поставленої мети сприяє добре продумана структура роботи, яка заперечень не викликає. Позитивним є те, що дослідник зумів уникнути однобічності, тенденційності при висвітленні теми. Матеріал у розділах роботи викладається в логічній послідовності й легко читається. Новому прочитанню, змістовному аналізу піддаються в роботі багато опублікованих джерел радянського періоду. Цінним є те, що у кожному з чотирьох розділів робляться аргументовані узагальнення. У висновках до роботи автор зробив підсумки дослідження.

Робота надзвичайно актуальна сьогодні, оскільки на окупованих Російською федерацією територіях України формуються аналогічні тенденції. Позитивним є те, що здобувач виділив п'ять основних напрямків радянської пропаганди в шкільній освіті: формування образу Радянського Союзу як

«власної батьківщини»; антирелігійна пропаганда; конструювання образу «ворога»; формування образу «щасливого життя» та почуття вдячності комуністичній владі; пропагування ідей мілітаризму під час навчання.

Авторські думки, вперше введені до наукового вжитку архівні свідчення, сміливі всебічні обґрунтування та висновки стануть цінним матеріалом не тільки для роздумів про минуле і майбутнє нашого суспільства, а й неодмінно будуть використовуватися дослідниками у подальших наукових пошуках. Зроблені дисертантом висновки будуть цікаві як історикам, так і педагогам. Усі результати дослідження, що виносяться на захист, отримані особисто здобувачем, є його власним здобутком. Ідеї та елементи наукових праць інших науковців, цитати супроводжуються належними посиланнями на авторів та джерела інформації.

З урахуванням усього зазначеного вище вважаю, що дисертація «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти київської області (1932–1941 рр.)» виконана Безпальком Богданом Богдановичем для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка відповідає Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) від 19 травня 2023 р. № 502, а її автор Безпалько Богдан Богданович – готовий до наступних етапів експертизи і гідний присудження йому ступеня доктора філософії.

Експерт 1 – кандидат історичних наук, доцент (спеціальність 07.00.01 – історія України) доцент кафедри історії України Бонь Олександр Іванович:

Детально ознайомившись з роботою можна зазначити, що вона відповідає вимогам порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 №261(зі змінами).

Позитивним рішенням було все ж таки виокремити напрями радянської пропаганди, які з'явилися у висновках. Вони якнайкраще підсумовують загальний матеріал дослідження. Загалом структура роботи відзначається

логічністю, збалансованістю складових частин і підпорядкована реалізації основних завдань наукового пошуку.

Проте, добре було б поставити завдання (1-2 можна не по пунктам плану, наскрізні) і виконати його (просто у висновках) – динаміку, періодизацію процесу у розвитку, виокремити 3 періоди, які б передбачали такі складові як: еволюція методів, засобів, тем пропаганди. Як на мене не до кінця прослідкована та відображена вертикаль по якій рухались накази та постанови, що стосувались освітньої сфери. Проте, позитивним є те, що була посилена роль та вплив на неї комуністичної партії. Потрібно значно чіткіше окреслити новизну, щоб вона не повторювалась із висновками, чіткіше використовувати дефініції – проаналізовано, реконструйовано, уточнено відповідно внеску. Чітко, один раз прописати обґрунтування нижньої межі 1932 – я думаю, в загальному тлі оформлення сталінського тоталітарного режиму могло б торкатися таких аспектів як: згортання українізації, Голодомор, репресії, реформи НКО, адміністративна реформа, введення класно-урочної системи тощо.

Щодо об'єкту, дисертант дослухався до попередніх порад, тому зараз ця частина дисертації, як на мене виглядає значно краще. Щодо хронологічних меж, треба зауважити, що дійсно українізація стоїть найближче до гуманітарної сфери якою є освіта і пропаганда в освіті. Також пропаганда це засіб а не мета, тому, вартує посилити в тексті саме її значення. Тобто, відзначити яка кінцева мета була радянської пропаганди. Добре, що в цьому контексті було посилено роботу детальнішим оглядом початку процесу згортання українізації. З'явилися також події про репресії 1930-х рр., що також безумовно пішло на користь дисертації. Але, необхідно чіткіше формулювати та прописати поняття якими оперує дисертант. Особливо, коли розглядається питання визначення терміну «радянська пропаганда» вартувало б навести приклади не лише іноземних фахівців але й вітчизняних. Залишається питання щодо розділу «2.2», де як на мене не достатньо глибоко відображено різницю в періодах часів Миколи Скрипника та Володимира Затонського. Вона згадується, але відмінності необхідно було б чіткіше прописати. Приклади плакатних матеріалів, які дисертант використав у роботі є достатньо яскравими та промовистими, проте, вартувало б приводити лише ті приклади, які є найбільш узагальнюючими.

Зважаючи на зазначене, можна рекомендувати дисертацію Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» до публічного захисту для присудження Безпальку Богдану Богдановичу ступеня доктора філософії з галузі знань Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія та

надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Експерт 2 – *доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.05 – етнологія), професор кафедри історичної та громадянської освіти Левітас Фелікс Львович:*

Найперше хочу зауважити, що дисертація Безпалька Богдана Богдановича складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, переліку скорочень та умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (176 позицій джерел, 84 позицій літератури, з-поміж яких 20 – іноземними мовами), 14 додатків (на 14 сторінках). Праця містить 2 таблиці та 12 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, із них основного тексту 197 сторінки.

Важливо зазначити апробацію результатів дослідження Безпалька Б.Б. Вони включають участь у всеукраїнських та міжнародних конференціях а саме:

– *міжнародних:* XVI міжнародна конференція молодих славістів (Прага, 1 грудня 2022 р.); Міжнародна наукова конференція «Przekaz kulturowy, językowy, literacki, publicystyczny, obrazowy wobec rzeczywistości wojny w Ukrainie» (Люблін, 25–26 травня 2023 р.); XVII міжнародна наукова конференція молодих славістів «Phenomenon of second-classness and marginality in the Slavic Area» (Прага, 8 грудня 2023 р.);

міжнародних: X Всеукраїнська наукова конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі України: освітні традиції в історії міста» (Київ, 26 травня 2021 р.); X Всеукраїнська науково-практична конференція для молоді за міжнародною участю «Українська минувшина. Шлях до незалежності: досвід, проблеми, перспективи» (Київ, 27 квітня 2021 р.); VI Всеукраїнська наукова конференція «Історик та історична наука у системі соціогуманітарного знання та взаємодії із суспільством» (Київ, 24 вересня 2021 р.); VII Всеукраїнська наукова конференція «Історико-біографічні дослідження в сучасній Україні: теоретико-методологічні, джерелознавчі та дидактичні аспекти» (Київ, 23 вересня 2022 р.); XI Всеукраїнська науково-практична конференція для молоді за міжнародною участю «Українська минувшина. Війни за ідентичність та незалежність» (Київ, 20 квітня 2023 р.); Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Соціально економічний і політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.)» (Київ, 11 травня 2023 р.); XII Всеукраїнська наукова онлайн-конференція «Київ і кияни в соціокультурному просторі України: місто під час війни» (Київ, 25 травня 2023 р.).

Всі кваліфікаційні вимоги дисертант виконав, в тому числі й Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 №261(зі змінами).

Є безумовно нюанси, на які я думаю дисертант ще зверне увагу. Було використано широку джерельну базу, але в той же час треба звернути увагу, що в центрі дослідження є саме Київська область, а її межі в 1930-ті роки різнилися. На це необхідно буде звернути додаткову увагу. Варто також відзначити, що приклади про місто Київ, переважали ті, які були адресовані Київській області. Також, дисертанту треба буде звернути додаткову увагу на об'єкт та предмет тому, що там питання стоїть не інформаційної політики а освітньої політики. Необхідно ще врахувати зв'язки народного комісара України з освітніми структурами Києва та області. Хотілося б щоб дисертант знайшов інформацію про те, як відбувались безпосередньо вчительські з'їзди, але я знаю наскільки важко виконати таке завдання. Всі інші моменти на мій погляд є виважені.

Зважаючи на зазначене, можна рекомендувати дисертацію Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» до публічного захисту для присудження Безпальку Богдану Богдановичу ступеня доктора філософії з галузі знань Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія та надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Експерт 3 – доктор історичних наук, професор (07.00.02 – всесвітня історія), завідувач кафедри всесвітньої історії, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка Срібняк Ігор Володимирович:

Ознайомившись з дисертацією Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» хочу насамперед відзначити, що всі кваліфікаційні вимоги дисертант виконав. Окремо хочу відзначити широку джерельну базу, яка ґрунтується не лише на архівних даних але й були проаналізовані такі засоби

радянської пропаганди як шкільні підручники та журнали. Стилiстично ще залишаються деякі огрiхи, проте загалом дисертацiйне дослідження виконане у відповідності до сучасних стандартів оформлення. Дисертант врахував попередні побажання та структурував роботу за проблемно-хронологічним принципом. На мою думку це пішло на користь, адже, дало можливість чiткiше виокремити три групи дослідників: радянської доби; українські дослідники; зарубіжні.

Дисертація Безпалька Б.Б. та його наукові публікації, в яких висвітлено наукові результати дисертації, виконано на високому науковому рівні з дотриманням академічної доброчесності.

Проте, варто вказати і певні зауваження, на які вартує звернути увагу дисертанту:

1. Варто було б вписати історіографію теми у контекст розвитку історичної думки 20 ст.
2. Методологія дослідження відображена узагальнено, бракує використання сучасних методів, які б призначалися безпосередньо для дослідження сфери шкільної пропаганди.
3. Добре було б підсилити візуальний аспект радянської пропаганди в школі.

Загалом, висловлені зауваження не впливають на позитивну оцінку дисертації. Робота є актуальним, завершеним самостійним та аргументованим дослідженням і відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 №261(зі змінами). Положення і висновки дисертації належним чином висвітлені у публікаціях автора й апробовані на наукових конференціях.

Зважаючи на зазначене, можна рекомендувати дисертацію Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» до публічного захисту для присудження Безпальку Богдану Богдановичу ступеня доктора філософії з галузі знань Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія та

надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Експерт 1 – кандидат історичних наук, доцент (спеціальність 07.00.01 – історія України) доцент кафедри історії України Бонь Олександр Іванович:

– зазначив, що дисертація Безпалька Богдана Богдановича та наукові публікації, в яких висвітлено наукові результати дисертації, пройшли автоматизовану перевірку на наявність текстових збігів за допомогою спеціалізованого програмного засобу «Unichesk», що використовується в Університеті.

Бібліотека Університету надала Довідку від 16.04.2024 року про автоматизовану перевірку дисертації і наукових публікацій на виявлення текстових збігів та автоматизований звіт на наявність текстових збігів, згенерований спеціалізованим програмним засобом, через який здійснювалася перевірка – «Unichesk».

За результатами автоматизованої перевірки на виявлення текстових збігів встановлено, що:

– у дисертації коефіцієнт подібності (відсоток схожості з усіма джерелами) 5,32%;

У наукових публікаціях, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації, коефіцієнт подібності (відсоток схожості з усіма джерелами):

«Enemy image creation in textbooks of history of the USSR during the 1930s: on the example of “the brief course of history of the USSR” of A. Schestakov» 1,21%;

«The vision of regional history in the Soviet textbooks of the socio-humanitarian block in 1920-1930.» 0,55%;

«Формування образу «ворога» у радянських шкільних підручниках гуманітарного блоку (1930-і рр.): за матеріалами київських видань» 1,9%;

Після встановлення факту відсутності академічного плагіату в публікаціях здобувача, було здійснено експертизу текстових збігів у дисертації Безпалька Богдана Богдановича:

Сформовано такий висновок:

1. Усі використані здобувачем без посилань власні наукові праці у тексті дисертації були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані здобувачем в анотації дисертації, а відтак відповідно до п. 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії не вважається самоплагіатом:

1) схожість 1,21% становить наукова стаття Безпалька Богдана Богдановича «Enemy image creation in textbooks of history of the USSR during the 1930-s: on the example of “the brief course of history of the USSR” of A. Schestakov». Робота відображає матеріал першого підпункту четвертого підрозділу. Вона розміщена на сайті <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/244789>

2) схожість 0,55% становить наукова стаття Безпалька Богдана Богдановича «The vision of regional history in the Soviet textbooks of the socio-humanitarian block in 1920-1930.». Робота поглиблює та відображає матеріал другого пункту четвертого підрозділу. Вона розміщена на сайті <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/282994>

3) схожість 1,9% становить наукова стаття Безпалька Богдана Богдановича «Формування образу «ворога» у радянських шкільних підручниках гуманітарного блоку (1930-і рр.): за матеріалами київських видань». Робота стосується матеріалів третього та четвертого розділу дисертації. Вона розміщена на сайті <https://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/378>

2. Інші текстові збіги у тексті дисертації не є академічним плагіатом, оскільки припадають на цитування інших авторів. При цьому наукова література, з якої взяті цитування, є у списку використаних джерел. Усі посилання в тексті дисертації оформлені належним чином.

3. Поодинокі текстові збіги, що не мають посилань, є сталими терміносполуками, загальновідомими визначеннями, фактами тощо, якими послуговуються історики, і не вважаються академічним плагіатом.

Фактів фальсифікації та фабрикації у дисертації Безпалька Б. Б. та наукових публікаціях, в яких висвітлено наукові результати дисертації, не виявлено.

Отже, дисертація та наукові публікації, в яких висвітлено наукові результати дисертації Безпалька Богдана Богдановича є оригінальними, у них відсутні академічний плагіат, фабрикація, фальсифікація, самоплагіат.

Під час подальшого обговорення наукових результатів дисертації Б. Б. Безпалька виступили: кандидат історичних наук, доцент О.І. Бонь; кандидат історичних наук, доцент С.С. Андрєєва; доктор історичних наук О.О. Драч; доктор історичних наук, професор І. В. Срібняк; кандидат історичних наук Р. Р. Куцик; доктор історичних наук, професор В. О. Щербак; доктор історичних наук, професор В.М Андрєєв; кандидат історичних наук, доцент О.О. Тарасенко; доктор історичних наук, професор А.В. Гедьо; доктор історичних наук професор Ф.Л. Левітас.

Бонь О.І. – кандидат історичних наук, доцент (спеціальність 07.00.01 – історія України) доцент кафедри історії України:

Наукова робота Безпалька Б. Б. є важливим внеском в українську історичну науку та в історичне краєзнавство. Серед зауважень слід зазначити передусім відсутність обширних статистичних даних, які наявні в центральних державних архівах. Також, коли розглядається питання визначення терміну «радянська пропаганда» вартувало б навести приклади не лише іноземних фахівців але й вітчизняних. Залишається питання щодо розділу «2.2», де як на мене не достатньо глибоко відображено різницю в періодах часів Миколи Скрипника та Володимира Затонського. Вона згадується, але відмінності необхідно було б чіткіше прописати. Але дисертаційна робота Безпалька Богдана є самостійно виконаним, завершеним дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати. Відповідно я пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Андрєєва С.С. – кандидат історичних наук, доцент (спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія), доцент кафедри всесвітньої історії:

Загалом дисертація Безпалька Богдана виконана на належному рівні. Не викликає сумнівів важливість теми, яку обрав для дослідження дисертант. Позитивним рішенням було все ж таки виокремити напрями радянської пропаганди, які з'явилися у висновках. Вони якнайкраще підсумовують загальний матеріал дослідження. Загалом структура роботи відзначається логічністю, збалансованістю складових частин і підпорядкована реалізації основних завдань наукового пошуку. Проте, добре було прописати динаміку, періодизацію процесу; виокремити 3 періоди, які б передбачали такі складові як: еволюція методів, засобів, тем пропаганди. Як на мене не до кінця прослідкована та відображена вертикаль по якій рухались накази та постанови, що стосувались освітньої сфери. Я пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні

науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Драч О.О. – доктор історичних наук (спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія), професор кафедри всесвітньої історії Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка:

Шановні колеги, хочу підтримати роботу Безпалька Богдана. Він обрав складну тему. Але на мою думку, успішно з нею справився. Звісно є й певні зауваження. Сьогоднішні наші зауваження та побажання дадуть молодому науковцю шанс для вдосконалення та зростання. Серед зауваг, хочеться відзначити наступне: Методологія дослідження відображена узагальнено, бракує використання сучасних методів, які б призначалися безпосередньо для дослідження сфери шкільної пропаганди; добре було б підсилити візуальний аспект радянської пропаганди в школі. Проте, я підтримую роботу і бажаю здобувачу вдосконалюватися і не полишати обрану ним наукову нішу. Пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Срібняк І. В. – доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія), завідувач кафедри всесвітньої історії, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка:

Дисертація Безпалька Богдана Богдановича структурована, має логічний характер та є самостійним дослідженням. Разом з тим, у роботі наявні стилістичні та орфографічні огріхи. Недостатньо висвітлений процес законодавчого регулювання сфери освіти на рівні районів та сіл. Не на всіх рівнях управління освітою вказані їхні очільники. Але висловлені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації Безпалька Богдана. Порушена тема є надзвичайно актуальною і пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Куцик Р.Р. – секретар, кандидат історичних наук (спеціальність 07.00.01 – історія України), доцент кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка:

Чітке окреслення Безпалько Б. Б. мети та завдань роботи, формулювання предмету й об'єкту дослідження, обґрунтування актуальності теми визначають повноцінність, структурну й змістовну завершеність вступу дисертації. Дисертанту вдалося розв'язати поставлені завдання та достатньо повно розкрити тему свого дослідження. Висновки є логічними, ґрунтовними, зваженими, відповідають змісту роботи і, в цілому, не викликають заперечень.

Серед головних зауваг це більша міра акцентування уваги на районах Києва та недостатність порівнянь між здійсненням радянської пропаганди у селах та містах. Проте, робота самостійна, охоплює широку джерельну базу. Зазначені попередньо зауваження не впливають на позитивне враження від роботи, яка є цікавою та актуальною. Відтак, бажаю Безпальку Богдану успіху на захисті і пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи

про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Щербак В.О. – доктор історичних наук (спеціальність 07.00.01 – історія України), професор кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка:

Шановні колеги, хочу підтримати цю роботу. Вона є інноваційною. Проаналізовано та опрацьовано достатнє коло джерел. Маємо доволі логічні та ґрунтовні висновки щодо всього дисертаційного дослідження. Серед незначних зауважень, це недостатня концентрація уваги на Київській області, а більше на м. Києві. Необхідно було звернути більшу увагу на історіографію, де науковці в тій чи іншій мірі, розкривали аспект радянської пропаганди, яка здійснювалась саме в Київській області. Але загалом дисертація Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» є самостійно виконаним, завершеним дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати. Я пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Андрєєв В.М.. – головуєчий на засіданні, доктор історичних наук, професор (спеціальність 032 Історія та археологія) професор кафедри історії України, (гарант освітньої програми «Історія та археологія»:

Як вже було зазначено, дисертація Безпалька Б. Б. виконана на високому науковому рівні. Цінно, що, судячи з біографічної довідки та років конференцій, у яких брав участь здобувач, темою він почав цікавитися ще у студентські роки. Щодо неточностей, про які раніше сказали колеги, можна

підтвердити відсутність біографічного методу, або хоча б біографічних довідок діячів, про яких йдеться у роботі. Також наявні неточні з точки зору синтаксису формулювання та хибодруки. Проте всі зазначені недоліки є несуттєвими, тож приєднуюся та пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Тарасенко О.О. – кандидат історичних наук, доцент (спеціальність 07.00.01 – історія України), доцент кафедри історії України:

Шановні колеги, хочу підтримати роботу Безпалька Богдана. Він обрав не просту, але дуже актуальну тему. Звісно, як і до будь якої кваліфікаційної роботи є певні зауваження, але немає межі досконалості. Сьогоднішні наші зауваження та побажання дадуть молодому науковцю шанс для вдосконалення та зростання. Серед зауваг, хочеться відзначити наступне: відсутність належного акценту на плакатах як візуальному засобу пропаганди, у методології треба давати сучасні, нові методологічні підходи, які Безпалько Б. Б., частково пропонує. Я пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Гедьо А.В. – доктор історичних наук, професор (спеціальність 07.00.01 – історія України), завідувач кафедри історії України, Факультету

суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,:

Дисертація Безпалька Б.Б. має чітку і логічну структуру. У вступі розкрито актуальність теми, мету, завдання роботи, вичерпно охарактеризовано об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну, теоретичну і практичну цінність одержаних результатів, наведено відомості про апробацію положень та результатів праці. У роботі Безпалька Богдана Богдановича безперечно багато фактів, які вперше з'являються у науковому обігу української історичної науки. Було використано широку джерельну базу, але в той же час треба звернути увагу, що в центрі дослідження є саме Київська область, а її межі в 1930-ті роки різнилися. На це необхідно буде звернути додаткову увагу. Варто також відзначити, що приклади про місто Київ, переважали ті, які були адресовані Київській області. Також, дисертанту треба буде звернути додаткову увагу на об'єкт та предмет тому, що там питання стоїть не інформаційної політики а освітньої політики.

Проте не зважаючи на зауваження я пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Левітас Ф.Л. – доктор історичних наук професор (07.00.05 – етнологія), професор кафедри історичної та громадянської освіти:

Робота виконана на достатньому кваліфікаційному рівні. Дотримано всі вимоги до дисертаційного дослідження. Автор добре обізнаний в проблематиці, яке досліджувалось. До наукового обігу залучена низка новітніх джерельних матеріалів. Тема дисертації актуальна. На фактичних матеріалах переконливо проілюстровано особливості розвитку освіти Київської області в умовах коренізації (українізації), яка відбувалась за часів тоталітарної держави. Матеріали дисертаційного дослідження Безпалько Б.Б. можуть бути використані в курсах «Історія України», «Історія педагогіки» та «Історичне краєзнавство». Пропоную рекомендувати роботу до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за

спеціальністю 032 Історія та археологія. Дисертація Безпалька Б.Б., відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Пропоную надати позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Б. Б.

Присутні на засіданні обговорили пропозиції щодо кандидатур до складу разової спеціалізованої вченої ради – голови разової ради, рецензентів, офіційних опонентів, з урахуванням вимог.

Андрєєв В.М. – *головуючий на засіданні, доктор історичних наук, професор (спеціальність 032 Історія та археологія) професор кафедри історії України, (гарант освітньої програми «Історія та археологія»):*

Поінформував, що відповідно до вимог Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022; № 502 від 19.05.2023) пропонується такий склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації Безпалька Богдана Богдановича на тему на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» з метою присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія:

Срібняк Ігор Володимирович – завідувач кафедри всесвітньої історії, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор (голова разової ради);

Бонь Олександр Іванович – доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук, доцент (рецензент);

Каганов Юрій Олегович – проректор з науково-педагогічної роботи Запорізького національного університету, доктор історичних наук, професор (опонент);

Драмарецький Борис Болеславович – старший науковий співробітник, відділу «Пам'яток української культури», Інституту української

археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, кандидат історичних наук, доцент (опонент);

Стрільчук Людмила Василівна – завідувач кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки, доктор історичних наук, професорка (опонент).

Усі зазначені кандидатури до складу разової ради мають належний науковий ступінь та є компетентним вченим за тематикою дослідження здобувача ступеня доктора філософії.

Відповідно до Порядку присудження ступеня доктора філософії компетентність членів разової ради за тематикою дослідження здобувача визначається наявністю не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача за умови їх опублікування протягом останніх п'яти років до дня утворення разової ради та після присудження вченому ступеня доктора філософії (кандидата наук), до яких зараховуються:

– одноосібні монографії, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування, крім одноосібних монографій, виданих у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором. До одноосібних монографій прирівнюються одноосібні розділи у колективних монографіях за тих же умов (для іноземних видань – згідно з вимогами до наукових видань відповідної держави);

– наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України;

– наукові статті, опубліковані у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, крім видань держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Одноосібна монографія загальним обсягом не менше п'яти авторських аркушів або наукова публікація у періодичному науковому виданні, віднесеному до першого – третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, прирівнюється до двох наукових публікацій.

Належність наукового видання до першого – третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports визначається згідно з рейтингом у році, в якому опублікована відповідна публікація члена разової ради або у разі, коли рейтинг за відповідний рік не опублікований на дату утворення разової ради, згідно з останнім опублікованим рейтингом.

Усі кандидати до складу разової спеціалізованої вченої ради мають належний науковий ступінь, є компетентним вченим за тематикою дослідження здобувача ступеня доктора філософії Безпалька Б. Б. мають належну кількість публікацій, що відповідають нормативним вимогам.

Андрєєв В. М. – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України:

Які будуть думки, колеги? Прошу долучитися до обговорення.

Драч О.О. – доктор історичних наук (спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія), професор кафедри всесвітньої історії Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка:

Підтримую запропоновані кандидатури до складу разової спеціалізованої вченої ради, адже всі вони є компетентними вченими за тематикою дослідження Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти київської області (1932-1941 рр.)». Пропоную озвучені пропозиції щодо кандидатур до складу разової ради подати на затвердження Вченою радою Факультету та Вченою радою Університету.

УХВАЛИЛИ:

1. Дисертація Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія» та обговорення для надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації, є завершеною, самостійною роботою, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення та відповідає п.6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022; № 502 від 19.05.2023), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023.

2. Дисертація Безпалька Богдана Богдановича та наукові публікації, в яких висвітлено наукові результати дисертації, виконано на належному науковому рівні з дотриманням академічної доброчесності.

3. Безпалько Богдан Богданович на високому рівні оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, набув теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Здобувач вільно володіє матеріалом.

4. Затвердити проект Висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Богдана Богдановича на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 Гуманітарні науки.

5. Рекомендувати дисертацію Безпалька Богдана Богдановича на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» до публічного захисту у разовій спеціалізованій вченій раді для присудження Б. Б. Безпальку ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 Гуманітарні науки.

6. Рекомендувати Вченій раді Київського столичного університету імені Бориса Грінченка затвердити такий склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації Безпалька Богдана Богдановича на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» з метою присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 «Історія та археологія»:

Срібняк Ігор Володимирович – завідувач кафедри всесвітньої історії, Факультету суспільно-гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор (голова разової ради);

Бонь Олександр Іванович – доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук, доцент (офіційний рецензент);

Каганов Юрій Олегович – проректор з науково-педагогічної роботи Запорізького національного університету, доктор історичних наук, професор (офіційний опонент);

Драмарецький Борис Болеславович – старший науковий співробітник, відділу «Пам'яток української культури», Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, кандидат історичних наук, доцент (офіційний опонент);

Стрільчук Людмила Василівна – завідувач кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології та національної безпеки Волинського

національного університету імені Лесі Українки, доктор історичних наук,
професорка (офіційний опонент).

Результати голосування:

ЗА – одноголосно;

ПРОТИ – немає;

УТРИМАЛИСЬ – немає.

Рішення прийнято одноголосно

Презентація наукових результатів дисертації (Презентація виступу)
Б. Б. Безпалька на 6 сторінках додається до цього Витягу.

Головуючий –

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України,

Віталій АНДРЕЄВ

Секретар:

кандидат історичних наук
доцент кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Руслан КУЦИК

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Безпалька Богдана Богдановича
«Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти
Київської області (1932–1941 рр.)»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

Обґрунтування теми дослідження. Початок 1930-х рр. характеризується утвердженням більшовицької влади в УСРР та її зосередженням у руках генерального секретаря Й. Сталіна. Розпочалися важливі зміни в політичному та соціальному векторах. З одного боку згорталась політика українізації, змінюючись русифікацією, з іншого посилювався репресивний апарат. Такі дії спрямовувались на придушення національних проявів і як наслідок – конструювання радянського суспільства. У зазначеному аспекті актуалізувалось питання освіти. Вона ж переживала в попереднє десятиліття період нестабільності, що обумовлювався руйнацією імперської моделі освіти та формуванням нової.

Відновивши власну незалежність Україна зіткнулась із ментальною тяглістю частини громадян до повернення в часи радянського періоду, що дало ґрунт для просування проросійських ідей. Така ситуація несе виклик державній безпеці. Для ефективнішого деконструювання радянської ідентичності нам необхідно краще усвідомити процес її формування, особливо за допомогою освіти. Науковці розробляли питання ролі Наркомату освіти та персоналій які його очолювали, маємо розвідки й про становлення системи навчання, проте, недостатньо вивчено питання самої радянської пропаганди у закладах середньої загальної освіти в 1932–1941 рр. Тому, зазначена проблематика додатково актуалізується та заслуговує на дослідження. Особливої уваги потребує розгляд таких аспектів як засоби та методи радянської пропаганди у 1932–1941 рр.

Зв'язок із науковими планами та програмами. Робота виконана в межах науково-дослідної проблеми кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Університету Грінченка «Соціокультурні аспекти урбанізаційних процесів на теренах України» (Реєстраційний номер: 0122U202037) (12.22-12.27 роки). Тема дисертації «Радянська пропаганда у школах середньої загальної та професійної освіти Київської області (1932–1939 рр.)» була затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №11 від 17 грудня 2020 р.). 28 вересня 2023 р.

(протокол №8) її було уточнено у наступному формулюванні: «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)».

Метою дослідження є визначити основні засади та напрямки пропагандистської політики радянської влади у закладах загальної середньої освіти за матеріалами Київської області у 1932–1941 рр.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- визначити основні органи влади відповідальні за реалізацію пропагандистської політики у шкільній освіті;
- висвітлити нормативно-правову базу пропагандистської політики у школах;
- розкрити роль вчителя у системі радянської пропаганди;
- визначити основні форми позакласної та позашкільної діяльності як інструментів здійснення пропаганди;
- проаналізувати змістове наповнення підручників та журналів як основних друкованих засобів радянської пропаганди у системі шкільної освіти;
- виокремити провідні тематичні напрямки радянської пропаганди у шкільній освіті.

Об'єктом дослідження є радянська пропаганда в УСРР/УРСР у 1932–1941 рр.

Предметом дослідження є методи та засоби комуністичної пропаганди радянської влади в закладах загальної середньої освіти у 1932–1941 рр.

Хронологічні межі дослідження визначені його тематичною спрямованістю та завданнями й охоплюють період 1932–1941 р. Нижня межа зумовлена ідеологічними змінами в культурно-освітній сфері, що супроводжувалися початком офіційного згортання політики «українізації», про що свідчать відповідна постанова ЦК ВКП(б) та РНК від 1932 р., посиленням партійного ідеологічного контролю за системою шкільної освіти, одним із наслідків чого стало усунення з посади М. Скрипника та значне обмеження самостійності НКО УСРР. Верхня межа дослідження визначена початком німецько-радянської війни у 1941 р., яка призвела до окупації УРСР та тимчасової ліквідації на її території радянської освітньої системи.

Територіальні межі дослідження визначаються територією Київської області, яка виступає прикладом здійснення радянської шкільної пропаганди у контексті всієї УСРР/УРСР.

Методи дослідження включає широкий спектр різноманітних принципів та методів дослідження. Серед принципів слід відзначити такі: об'єктивності, науковості, історизму, системності та комплексності. Специфіка роботи зумовлена використанням спеціальних історичних методів,

таких як: проблемно-хронологічний, проблемно-історичний та методу критичного аналізу джерел. Важливо відзначити й загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному:

Вперше:

- на основі матеріалів Київської області виконано комплексне дослідження радянської пропаганди в закладах загальної середньої освіти у 1932–1941 рр.

Уточнено:

- процес інституціалізації та структуризації Народного комісаріату освіти УСРР та його відділів, які відповідали за реалізацію радянської ідеологічно-пропагандистської політики на обласному, районному, міському та сільському рівнях;

- на прикладі шкіл Київської області уточнено роль вчителя в системі радянської пропаганди, образ якого конструювався відповідно до комуністичних уявлень про ідеального педагога.

- основні напрямки радянської пропаганди в шкільній освіті: формування образу Радянського Союзу як «власної батьківщини»; антирелігійна пропаганда; конструювання образу «ворога»; формування образу «щасливого життя» та почуття вдячності комуністичній владі; пропагування ідей мілітаризму під час навчання.

Практичне значення. Результати дослідження, його висновки та узагальнення можуть слугувати подальшому вивченню питання радянської пропаганди в закладах загальної середньої освіти у період 1930-х рр. Можуть бути використані під час підготовки і написання монографій, статей, посібників, тематика яких є дотичною до питання пропагандистської політики радянської влади в галузі шкільної освіти.

– **Апробація результатів дослідження.** Основні положення роботи та висновки було апробовано на наукових конференціях:

– *міжнародних:* XVI міжнародна конференція молодих славістів (Прага, 1 грудня 2022 р.); Міжнародна наукова конференція «Przekaz kulturowy, językowy, literacki, publicystyczny, obrazowy wobec rzeczywistości wojny w Ukrainie» (Люблін, 25–26 травня 2023 р.); XVII міжнародна наукова конференція молодих славістів «Phenomenon of second-classness and marginality in the Slavic. Area» (Прага, 8 грудня 2023 р.);

– *міжнародних:* X Всеукраїнська наукова конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі України: освітні традиції в історії міста» (Київ, 26 травня 2021 р.); X Всеукраїнська науково-практична конференція для молоді за міжнародною участю «Українська минувшина. Шлях до

незалежності: досвід, проблеми, перспективи» (Київ, 27 квітня 2021 р.); VI Всеукраїнська наукова конференція «Історик та історична наука у системі соціогуманітарного знання та взаємодії із суспільством» (Київ, 24 вересня 2021 р.); VII Всеукраїнська наукова конференція «Історико-біографічні дослідження в сучасній Україні: теоретико-методологічні, джерелознавчі та дидактичні аспекти» (Київ, 23 вересня 2022 р.); XI Всеукраїнська науково-практична конференція для молоді за міжнародною участю «Українська минувшина. Війни за ідентичність та незалежність» (Київ, 20 квітня 2023 р.); Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Соціально економічний і політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.)» (Київ, 11 травня 2023 р.); XII Всеукраїнська наукова онлайн-конференція «Київ і кияни в соціокультурному просторі України: місто під час війни» (Київ, 25 травня 2023 р.).

Публікації. Основні здобутки та ключові положення дисертації відображено у 4 наукових публікаціях, із них 3 – одноосібні, 1 – у співавторстві: 3 статті (1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 публікація, у яких додатково висвітлено результати дисертації.

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Bezpalko B. Enemy image creation in textbooks of history of the USSR during the 1930-s: on the example of “the brief course of history of the USSR” of A. Schestakov. *Skhid*. Kyiv: 2021. Vol. 2 No. 3. P. 27–12. ISSN: 2411-3093. DOI: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.2\(3\)](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.2(3)). Веб-посилання на видання: <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/244789>

2. Bezpalko B., Khokhlov D. The vision of regional history in the Soviet textbooks of the socio-humanitarian block in 1920-1930. *Skhid*. Kyiv: 2023. Vol. 5 No. 1. P. 23–28. ISSN: 2411-3093. DOI: [https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.5\(1\).282994](https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.5(1).282994). Веб-посилання на видання: <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/282994>

3. Безпалько Б. Формування образу «ворога» у радянських шкільних підручниках гуманітарного блоку (1930-і рр.): за матеріалами київських видань. Київські історичні студії. Київ: 2023. Т. 2 (17). С. 120–126. ISSN: 2524-0757. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.215>. Веб-посилання на видання: <https://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/378>

Публікації, у яких додатково висвітлено результати дисертації

1. Безпалько Б. Питання націоналізму в шкільній пропаганді Радянської України (1920–1930 рр.). Slovane: nacionalismus a narodni stereotypy. Прага. 2023. С. 41–55. ISBN: 978-80-7465-650-7. Веб-посилання на видання: <https://www.academia.cz/slovane-nacionalismus-a-narodni-stereotypy--kosakova-hana--pavel-mervart--2023>

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський погляд на методи та засоби радянської пропаганди у закладах загальної середньої освіти Київської області (1932–1941 рр.). Наукові результати дисертації належать особисто автору та є його теоретичним та практичним внеском у розвиток історичної науки.

У спільно підготовленій статі із Д. Хохловим «The vision of regional history in the Soviet textbooks of the socio-humanitarian block in 1920-1930» особистий внесок здобувача полягає у висвітленні змін візії регіональної історії Радянського Союзу на основі матеріалу підручників гуманітарного блоку.

Структура роботи. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, переліку скорочень та умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (176 позицій джерел, 84 позицій літератури, з-поміж яких 17 – іноземними мовами), 14 додатків (на 14 сторінках). Праця містить 2 таблиці та 12 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, із них основного тексту 197 сторінки.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Дотримання здобувачем академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, в яких висвітлено наукові результати дисертації.

На підставі вивчення тексту дисертації і наукових публікацій, результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки, встановлено, що дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату. Усі використані здобувачем у тексті дисертації свої наукові праці без посилання на ці праці були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані в анотації дисертації.

Відповідність змісту дисертації галузі знань та спеціальності. Зміст дисертації відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рішення.

1. Дисертація Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки та обговорення для надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації, є завершеною, самостійною роботою, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення та відповідає п.6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022; № 502 від 19.05.2023), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023.

2. Дисертація Безпалька Богдана Богдановича та наукові публікації, в яких висвітлено наукові результати дисертації, виконано на належному науковому рівні з дотриманням академічної доброчесності.

3. Безпалько Богдан Богданович на високому рівні оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, набув теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Здобувач вільно володіє матеріалом.

4. Затвердити проект Висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Богдана Богдановича на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Головуючий –
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України,

Віталій АНДРЕЄВ